

Koszary Kawalerii Zakrzówek

2026-08-04

Koszary Kawalerii w Zakrzówku stanowiły element zaplecza bytowego i logistycznego Twierdzy Kraków związany z funkcjonowaniem jednostek konnych armii austro-węgierskiej.

Badania nad zapleczem koszarowym Twierdzy Kraków koncentrowały się dotychczas przede wszystkim na dużych kompleksach garnizonowych zlokalizowanych w centrum miasta. Znalazły się one w dedykowanych numerach Atlas Twierdzy Kraków. Materiały Źródłowe¹ oraz nielicznych, rozproszonych artykułach. Dotychczas mniej uwagi poświęcono mniejszym zespołom koszarowym, magazynowym i specjalistycznym powstałym w ostatnich dwóch dekadach przed I wojną światową. Do tej grupy należały zespół koszarowo-remontowy kawalerii położony, identyfikowane w ewidencji konserwatorskiej jako „Koszary Kawalerii przy ul. Kapelanka”.²

Rozwój nieobronnych obiektów zaplecza był bezpośrednio związany z rosnącym znaczeniem Krakowa jako głównej twierdzy granicznej monarchii habsburskiej na potencjalnym, zachodnim teatrze wojny. Od lat siedemdziesiątych XIX wieku południowo-zachodnie obrzeża miasta zostały objęte intensywnymi inwestycjami wojskowymi, obejmującymi poza budową zewnętrznego pierścienia i nowego rdzenia Twierdzy, magazyny i składy, place ćwiczeń kawalerii, strzelnice, drogi forteczne i obiekty koszarowe.³

Powstanie zespołu koszarowego

Budowa koszar kawalerii na Zakrzówku wpisywała się w proces rozbudowy infrastruktury pomocniczej Twierdzy prowadzonej szczególnie intensywnie po reformach armii austro-węgierskiej z lat osiemdziesiątych XIX wieku. W dokumentacji wojskowej tego okresu podobne obiekty określano jako Kavalleriekaserne (m.in. pobliskie Koszary Kawalerii w Kobierzynie).

Analiza materiałów kartograficznych publikowanych w serii *Atlas Twierdzy Kraków. Materiały Źródłowe* oraz przechowywanych w Archiwum Narodowym w Krakowie wskazuje, że obszar pomiędzy Dębnikami, Zakrzówkiem i Kobierzynem został przeznaczony pod rozległe zaplecze wojskowe obejmujące place ćwiczeń, strzelnicę, prochownię oraz także koszary jednostek konnych.⁴

Lokalizacja pomiędzy obecną ulicą Kapelanka i Ceglarską nie była przypadkowa. Teren znajdował się poza zwartą zabudową miejską, zapewniał dogodne warunki dla utrzymania koni i jednocześnie umożliwiał szybki wypad oddziałów w kierunku linii fortów zachodniego i południowego pierścienia obronnego. VIII sektor obronny Twierdzy cechował się stosunkowo małą ilością obiektów międzypolowych i dużymi, względnymi różnicami wysokości rzeźby terenu oraz obecnością obiektów utrudniających prowadzenie ognia flankowego (Zespół Szpitala w Kobierzynie) lub stanowiących ukrycia terenowe (kamieniołom Zakrzówek i wapiennik w Pychowicach).

Architektura i funkcja

Choć nie zachowała się pełna dokumentacja projektowa zespołu, zachowane zdjęcia oraz budynki, pozwalają zestawić zastosowane rozwiązania i układ z typowymi modelowymi planami koszar kawalerii końca XIX wieku.

Zespół uformowano w czworobok utworzony od południa przez budynek koszarowy, od wschodu i zachodu i północy przez stajnie i magazyny paszowe. Przy ul. Ceglarskiej, stanowiącej ówczynie fragment sieci drożnej wsi Zakrzówek usytuowano dodatkowe budynki mieszkalne, kuchnie budynek dowództwa / łączności i kuźnie oraz wozownię. Po środku znalazł się obszerny plac ćwiczeń – maneż. [il. 03_2 i 05]

Porównanie z zachowanymi planami koszar kawalerii w Kobierzynie wskazuje na stosowanie powtarzalnych wzorców projektowych opracowywanych przez wojskowe urzędy budowlane monarchii habsburskiej.⁵ Zachowane budynki znajdujące się we władaniu Zarządu Budynków Komunalnych to parterowe budynki koszarowe przy ul. Ceglarskiej (adres administracyjny ul. Kapelanka 24a-d). Oryginalnie dwutraktowe – obecnie w większej części przekształcone w trakcie adaptacji na mieszkania komunalne – zatraciły częściowo pierwotne, amfiladowe układy wnętrz. Zachowały natomiast zewnętrzny kształt bryły, osiowe układy dłuższych elewacji i znaczną część detalu. Główny budynek koszarowy posiadał osiowy portyk a położone za nim stajnie wejścia i przedsionki w dwóch ryzalitach. Charakterystyczne dla typowych projektów niskich budynków mieszkalnych w austro-węgierskich zespołach koszarowych były loggie-ganki, z charakterystycznymi, wycinanymi balustradami nawiązującymi do architektury drewnianej lub wręcz uzdrowiskowej. Budynki posiadały strychy, częściowo posiadające funkcję magazynowe. Zachowane są detale wyposażenia technicznego, np. podłącza linii telefonicznej i elektrycznej w budynku dowodzenia.

Koszary w systemie *Festung Krakau*

Kraków jako miasto garnizonowe – jedna z najważniejszych twierdz Austro-Węgier – od początku lat 90. XIX wieku rozwijał się również w oparciu o tworzony szkielet infrastruktury pierścieni Twierdzy. Liczba obiektów fortecznych i pomocniczych przekroczyła sto osiemdziesiąt.⁵

Jednostki kawalerii odgrywały w systemie obronnym szczególną rolę. Wykorzystywano je do rozpoznania, utrzymywania łączności oraz działań osłonowych na przedpolach twierdzy. Koszary na Zakrzówku stanowiły jeden z punktów koncentracji takich oddziałów.

Okres I wojny światowej

Znaczenie obiektu wzrosło po wybuchu wojny w 1914 roku. Twierdza Kraków stała się jednym z głównych punktów obronnych monarchii na froncie galicyjskim. W okresie rosyjskiego zagrożenia jesienią i zimą 1914 roku wszystkie obiekty koszarowe zostały podporządkowane potrzebom mobilizacyjnym i logistycznym armii austro-węgierskiej.

Brak obecnie opublikowanych materiałów pozwalających jednoznacznie wskazać, które pułki kawalerii korzystały z koszar przy Kapelance.

Przejęcie przez Wojsko Polskie - okres międzywojenny

Po listopadzie 1918 roku infrastruktura wojskowa Twierdzy Kraków została przejęta przez Wojsko Polskie. Proces ten objął również mniejsze zespoły koszarowe rozmieszczone wokół miasta.

W świetle dokumentacji Ministerstwa Spraw Wojskowych oraz akt Dowództwa Okręgu Korpusu V Kraków można przypuszczać, że obiekty przy Kapelance były nadal wykorzystywane przez wojsko jako zaplecze magazynowe lub stajenne.

Koszary podczas okupacji niemieckiej (1939-1945)

Po zajęciu Krakowa przez Wehrmacht we wrześniu 1939 roku większość dawnej infrastruktury wojskowej została przejęta przez niemiecką administrację wojskową. Dotyczyło to zarówno wielkich kompleksów koszarowych, jak i mniejszych obiektów pomocniczych.

Położenie Zakrzówka w pobliżu ważnych ciągów komunikacyjnych prowadzących do centrum Krakowa oraz w kierunku Skawiny powodowało, że teren zachował znaczenie militarne również podczas okupacji. Należy przypuszczać, iż dawne koszary mogły pełnić funkcje magazynowe, warsztatowe lub pomocnicze dla jednostek Wehrmachtu stacjonujących w Krakowie.

Likwidacja zespołu i przekształcenia powojenne

Po 1945 roku rozwój kamieniołomów, późniejsza urbanizacja Dębnik i Ruczaju oraz budowa współczesnego układu drogowego doprowadziły do zatarcia historycznego układu przestrzennego.

Stopniowa urbanizacja dawnych, satelitarnych dzielnic Krakowa – Dębnik i osady Zakrzówek po II wojnie światowej doprowadziła do zaniku czytelności dawnego układu wojskowego. Dzisiejsza ul. Kapelanka przebiega przez obszar, który jeszcze sto lat wcześniej stanowił część wojskowego krajobrazu Twierdzy Kraków.

W rezultacie dawny zespół koszar przy Kapelance niemal całkowicie zniknął z krajobrazu miasta, pozostając obecnie przede wszystkim obiektem zainteresowania badaczy dziejów Twierdzy Kraków.

Powojenne losy zespołu koszar

Po zakończeniu II wojny światowej obiekty utraciły funkcję wojskową i zostały stopniowo adaptowane do celów cywilnych. W okresie Polski Ludowej część dawnych budynków koszarowych przebudowano na domy mieszkalne i akademiki. Adaptacje te wiązały się z daleko idącymi zmianami układu wnętrza, dostosowaniem pomieszczeń do funkcji mieszkalnych oraz licznymi przekształceniami elewacji. Proces ten był typowy dla wielu dawnych obiektów koszarowych w Polsce, które po 1945 roku wykorzystywano na potrzeby mieszkaniowe i socjalne (przekształcenia podobnych założeń koszarowych opisuje m.in Dorota Gawryluk).

W kolejnych dekadach dawne koszary służyły przede wszystkim jako budynki mieszkalne i mieszkania akademickie. Dzięki temu część historycznej zabudowy przetrwała, choć często w znacznym stopniu przekształcona. Mimo zmian funkcjonalnych południowa część zespołu, wraz z budynkami oficerskimi

dowództwa i piętrowym budynkiem koszarowym zachowała ogólny układ przestrzenny dawnego założenia koszarowego, stanowiąc wraz z zachowanymi koszarami w Kobierzynie najlepsze przykłady zespołów koszarowych dla oddziałów konnych w Twierdzy. Dawna kuźnia jest obecnie w złym stanie a wozownia została przebudowana w latach 70. na wytwórnię prefabrykatów betonowych (obecnie obiekt pozbawiony trwałej funkcji).

W ostatnich latach część budynków znajdujących się w zasobie gminnym została objęta pracami remontowymi i konserwatorskimi prowadzonymi przez Zarząd Budynków Komunalnych w Krakowie. Działania te obejmują m.in. naprawy konstrukcji, remonty dachów, modernizację instalacji oraz poprawę stanu technicznego historycznej substancji budowlanej. Obecnie prowadzone są również prace w zakresie termomodernizacji budynków przy ul. Kapelanka 24a i 24b. Prace mają na celu zapewnienie odpowiednich warunków użytkowania dla mieszkańców przy zachowaniu wartości historycznych wartości obiektów.

Zespół koszar kawalerii w Zakrzówku, w rejonie obecnych ulicy Kapelanka/Ceglarskiej, stanowiąc pierwotnie istotną część zaplecza militarnego Twierdzy Kraków pozostaje jednym z najsłabiej rozpoznanych zespołów koszarowych dawnej Twierdzy Kraków. Pomimo jedynie częściowego zachowania zespołu jego stan przekształceń jest stosunkowo niski. Zachowały one przedmiejski charakter osadzony jako rodzaj enklawy niskiej zabudowy wokół rozbudowujących się osiedli mieszkaniowych.

Ich lokalizacja wpisywała się w proces rozbudowy niefortyfikacyjnego zaplecza Twierdzy, pomiędzy Dębnikami, Pychowicami, Kobierzynem i Zakrzówkiem w ostatniej dekadzie XIX wieku.

Elewacje głównego budynku koszarowego (południowo-wschodnia i północno-zachodnia) po przebudowie datowanej na drugą połowę lat (plan 1923).

Elewacje głównego budynku koszarowego (południowo-wschodnia i północno-zachodnia) po przebudowie datowanej na drugą połowę lat (plan 1923).

Plan sytuacyjny z pierwotnym układem budynków koszarowych, stajni, wozowni, budynków oficerskich i dowództwa wraz z placem odpraw i towarzyszącą mu zielenią urządzoną (lata 90. XIX wieku).

Plan rowów odwadniających. Sytuacja projektowanego zespołu wraz z profilami. 1895 rok.

Plan дренаży i urządzeń odwadniających. Sytuacja projektowanego zespołu przebiegiem kanałów. 1897 rok.

Plan odprowadzenia дренаży do koryta Wilgi wraz ze skrajniami regulacji rzeki. Plan stanu projektowanego. 1896 rok.

Plan дренаży i urządzeń odwadniających drogi obsługującej zespół koszarowy (obecna ul. Ceglarska). Sytuacja projektowanych zmian. 1900 rok.

Plan дренаży i urządzeń odwadniających (przekroje połączeń latryn, studzienki inspekcyjne, dół rozsączający, umywalnia). Sytuacja projektowanych zmian. 1900 rok.

Plan дренаży i urządzeń odwadniających (przekroje połączeń latryn, studzienki inspekcyjne, dół rozsączający, umywalnia). Sytuacja projektowanych zmian. 1900 rok.

Plan katastralny zespołu koszarowego. Pomiar Urzędu Budownictwa nr V w Krakowie. 1936 rok.

Plan zespołu koszarowego (Koszary im. gen. Kamińskiego). Sytuacja. Lata 30

Plan sytuacyjny połączenia wodociągu miejskiego do zespołu koszarowego. 1905 rok.

Przypisy

1. Ewidencja obiektów Twierdzy Kraków, obiekt TK 183 „Koszary kawalerii ul. Kapelanka”.
2. Andrzej Laskowski, „Podkrakowska wieś Zakrzówek”, Rocznik Krakowski 83 (2017): 143–168.
3. Jan Janczykowski (red.), Mapa Twierdzy (1899–1904), Atlas Twierdzy Kraków. Seria 1: Materiały Źródłowe, t. 12 (Kraków: Urząd Miasta Krakowa, 2000).
4. Jan Janczykowski (red.), Koszary kawalerii w Kobierzynie, Atlas Twierdzy Kraków. Seria 1: Materiały Źródłowe, t. 13 (Kraków: Urząd Miasta Krakowa, 2000).
5. Jan Janczykowski (red.), O przyszłość Twierdzy Kraków (Kraków, 2010).

Źródła internetowe

- Strona Zarządu Budynków Komunalnych zbk-krakow.pl
- Blog kazior5.pl
- ResearchGate

Źródła archiwalne

Archiwum Narodowe w Krakowie:

- Zespół „Twierdza Kraków” (różne sygnatury).
- Akta gminy Zakrzówek (sygn. 29/65/0).
- Dokumentacja katastralna i hipoteczna.

Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Wiedeń:

- Festung Krakau.
- Geniedirektion Krakau.
- Militär-Bauabteilung Krakau.

Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego, Warszawa:

- Akta Dowództwa Okręgu Korpusu V Kraków.
- Akta nieruchomości wojskowych, w tym zespołów koszarowych.
- Dokumentacja garnizonu Kraków.

**Magiczny
Kraków**

Literatura

Janczykowski, Jan, red. Koszary kawalerii w Kobierzynie. Atlas Twierdzy Kraków. Seria 1: Materiały Źródłowe, t. 13. Kraków, 2000.

Janczykowski, Jan, red. Mapa Twierdzy (1899–1904). Atlas Twierdzy Kraków. Seria 1: Materiały Źródłowe, t. 12. Kraków, 2000.

Laskowski, Andrzej. „Podkrakowska wieś Zakrzówek”. Rocznik Krakowski 83 (2017): 143–168.

Holewiński, Mirosław, red. Koszary Arcyksięcia Rudolfa. Atlas Twierdzy Kraków. Seria 1: Materiały Źródłowe, t. 6. Kraków, 1996.

Artykuł autorstwa Piotra Bujasa BADR